

Llengua i Ús

Revista Tècnica de Política Lingüística

58

1r
SEMESTRE
2016

ISSN: 2013-052X

<http://gencat.cat/llengua/liu>

Models

1.1

De l'ortotipografia a l'editatge

Dera ortotipografia ar editatge

De la ortotipografia al editaje

From ortotipografia to editatge

Pere Farrando

Blog Preedició, www.preedicio.com

Citació recomanada:

FARRANDO, Pere. «De l'ortotipografia a l'editatge». *Llengua i Ús: Revista Tècnica de Política Lingüística* [en línia] [Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura. Direcció General de Política Lingüística], núm. 58 (1r semestre 2016), p.?.<<http://www.raco.cat/index.php/LlenguaUs/article/view/311743/401821>>

El català *Llengua*
per a tothom

Generalitat de Catalunya
Departament
de Cultura

De l'ortotipografia a l'editatge

Composició del text, correcció, ortotipografia, editatge, tipografia, llibres d'estil, codis tipogràfics

Atès que el terme *ortotipografia* s'ha generalitzat amb un significat, 'ortografia de la tipografia', que l'autor considera que no és acceptable, proposa substituir-lo per *editatge*, que pren de l'obra de Josep M. Pujol. Així mateix, a partir dels ensenyaments de Pujol, demostra que l'editatge no s'emmarca en l'ortografia, una idea que llegim extensament en la bibliografia en castellà. Per acabar, considerant que l'*Ortotipografia*, l'obra de Pujol i Solà que va posar en circulació el terme, s'organitza en dues parts, sosté que la matèria de la segona, la composició del text, hauria de ser desvinculada de l'editatge.

Dera ortotipografia ar editatge

Composicion deth tèxte, correccion, ortotipografia, editatge, tipografia, llibres d'estil, còdis tipografics

Pr'amor qu'eth tèrme *ortotipografia* s'ei generalisat damb un significat, 'ortografia dera tipografia', que non ei acceptable, prepausam de remplaçar-lo per *editatge*, que prenem dera òbra de Josep M. Pujol. Atu madeish, a compdar des ensenhaments de Pujol, demostram qu'er editatge non se correspon damb era ortografia, ua idèa que liegem extensaments ena bibliografia en castelhan. Fin finau, en tot considerar qu'era *Ortotipografia*, qu'era òbra de Pujol e Solà ne metec eth tèrme en circulacion, s'organize en dues parts, sostièm qu'era matèria dera dusau, era composicion deth tèxte, li calerie èster desestacada der editatge.

De la ortotipografía al editaje

Dado que el término *ortotipografía* se ha generalizado con un significado, 'ortografía de la tipografía', que no es aceptable, proponemos sustituirlo por *editaje*, que tomamos de la obra de Josep M. Pujol. Asimismo, a partir de las enseñanzas de Pujol, demostramos que el editaje no se enmarca en la ortografía, una idea que leemos extensamente en la bibliografía en castellano. Por último, considerando que la *Ortotipografía*, la obra de Pujol y Solà que puso en circulación el término, se organiza en dos partes, sostenemos que la materia de la segunda, la composición del texto, debería ser desvinculada del editaje.

Composición del texto, corrección, ortotipografía, edición, tipografía, libros de estilo, códigos tipográficos

From *ortotipografia* to *editatge*

As the term *ortotipografia* has become widespread with a meaning, 'orthography of typography', which is not acceptable, we propose to replace it with *editatge*, taken from Josep M. Pujol's works. Also, following Pujol's lessons, we prove that the subject of *editatge* does not belong to orthography, something we can extensively read on the literature in Spanish. Finally, given that *Ortotipografia*, the book by Pujol and Solà which introduced the term, distributes its content in two parts, we claim that the subject of the second one, typesetting, ought to be detached from the *editatge*.

Text composition, proofreading, orthotypography, editing, typography, style guides, typographical codes

De la mateixa manera que actualment es coneix el terme *ortotipografia* en tots els segments professionals que estan relacionats amb l'edició i el disseny, també es diria que ha entrat en una fase de descontrol. En una línia positiva, podem esmentar el llibre de Raquel Marín *Ortotipografía para diseñadores* (Marín, 2013), que recull d'una manera amena i amb un enfocament pràctic els punts importants de les convencions textuais a excepció de la puntuació de redacció, que sens dubte hauria convertit el llibre en una obra molt menys divulgativa.

Tanmateix, una flor no fa estiu. El terme que ens ocupa està integrat per un formant, *tipografia*, molt atractiu i que omple la boca, i un altre, *orto*, que fa pensar en *ortografia*. Aleshores, tant el comú de les persones no iniciades com un bon nombre de les ja iniciades cauen en el parany i s'acaba escampant un significat, 'ortografia de la tipografia', que és un constructe contradictori, perquè la tipografia no se sotmet a regles.

Les pàgines que segueixen són la concreció d'una inquietud que vam traslladar al professor Josep M. Pujol —malauradament traspasat l'agost del 2012— per correu electrònic. Li dèiem llavors que el problema era el prefix *orto*, que fa pensar en un repertori de normes equivalent al d'una ortografia. En la resposta, el professor va acceptar aquest esdrúpol terminològic i ens va donar permís —la seva «aquiescència», literalment— per reformular el terme. Vet aquí el resultat.

El medi text

Tots els textos que surten d'una impressora domèstica o de despatx; tots els documents que acaben sent un PDF; els llibres electrònics; els escrits que acaben inserits en una pàgina web; els productes finals del sector editorial i dels mitjans de comunicació escrits; en resum, tots els documents que es consideren acabats, que tenen el vistiplau de qui els ha creat, que tenen el contingut tra-

vat i la presentació ajustada, constitueixen el terreny on «viuen», on operen les convencions textuais.

Aquesta és una manera d'atacar la idea del modelatge del text: a partir del text mateix, la *res* tipogràfica, el medi, perquè les convencions només adquireixen una funció quan estan associades a un segment de text real. Ja ho afirmava Josep M. Pujol, com comentem més avall: les convencions s'apliquen als «mots en activitat», en contraposició amb l'ortografia, que és «paradigmàtica» (1999, 19).

Junt amb el text tipogràfic, també són vehiculadors del pensament lingüístic els textos escrits a mà i els mecanoscrits, però no comparteixen amb aquell l'alt nivell de formalitat i de refinament, l'alt grau de convencionalitat afaïçonada al llarg de centenaris en cada comunitat lingüística.

L'altra manera d'encarar la matèria de les convencions textuais com a conjunt seria pensant en les persones que estan implicades en la creació del producte final, començant per l'autor i continuant per la figura que es vulgui: editor, traductor, periodista, corrector... Ara bé, no sembla que debatre qui fa què sigui una estratègia gaire recomanable. Entraríem en un terreny relliscós de repartiment de responsabilitats entre professions, i al final es desdibuixaria un fet fonamental: que les convencions per modelar el text són un patrimoni comú de tots els participants en el procés de creació d'una obra tipogràfica.

La definició clàssica d'«ortotipografia»

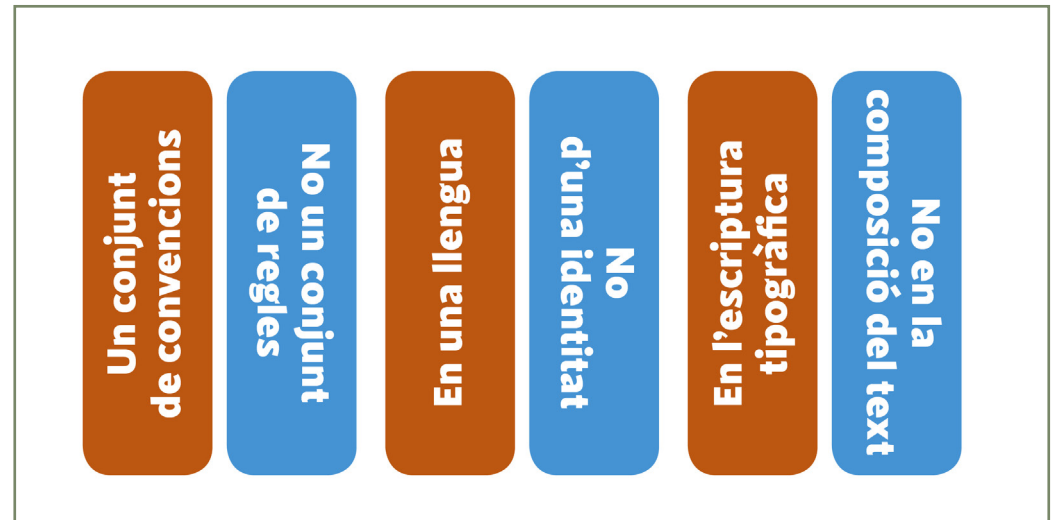
Ni Hieronymus Hornschuch al segle XVII, quan va escriure el llibre que va servir d'idea a Josep M. Pujol i Joan Solà per titular la seva *Ortotipografia* (Pujol i Solà, 2011, xi), ni aquests mateixos autors quan van publicar l'obra el 1995, van «crear» la matèria anomenada *ortotipografia*, i d'això que ells en van dir així se'n pot dir d'altres maneres. Val la pena indicar-ho perquè s'entengui que, al cap i a la fi, el que pretenem fer en aquestes pàgines no va més en-

llà d'una «batalla» de paraules, una mera sacsejada del diccionari, que esperem que de retruc serveixi per millorar la idea que tenim del text i de la figura de l'autor.

La definició d'*ortotipografia* considerada vàlida arreu és de Josep M. Pujol (2001, 32, nota 1): «Conjunt de convencions i usos particulars que regeixen l'escriptura mitjançant signes d'impremta.» Hi falta un element, però: el marc d'una determinada llengua, que Pujol devia donar per descomptat quan la va escriure. Hem d'acudir al seu article de 2001 perquè, curiosament, no podem llegir cap definició del terme a l'emblemàtica *Ortotipografia* —de què s'extreu que el llibre en bloc és la definició, i no ens sembla pas malament; hi tornarem més avall—. Les primeres paraules d'aquesta obra no exhibeixen cap intenció de donar certificat de naixement al terme (Pujol i Solà, 2011, xi): «Els autors d'aquest llibre gosem creure que no serà del tot desencertat adoptar la denominació d'*Ortotipografia* per a la nostra obra [...]» Tampoc en podem llegir cap definició en un text pujolià una mica posterior, el dossier del mòdul *Correcció editorial*, que formava part del Postgrau de Processos Editorials de la Universitat Oberta de Catalunya (Pujol, 1999).

El contingut semàntic del terme *ortotipografia* no és difícil d'especejar. Consta de tres elements: 1. és un conjunt d'usos i convencions; 2. el marc d'aquests usos i convencions és una llengua determinada, i 3. la seva àrea d'aplicació, el seu medi, és l'escriptura tipogràfica.

Aquests tres elements es poden contraposar un per un a uns altres tres, i de l'exercici se'n treu una comprensió millorada del terme: 1. no és un conjunt de regles; 2. el marc no és cap identitat: les convencions funcionen en una determinada llengua, però no són «angleses», «italianes»..., en el sentit que representin una cultura o identitat, i 3. l'àrea d'aplicació no és ni la composició de la pàgina ni la composició del text.

Aquesta *ortotipografia* és la que anomenarem més endavant *editatge*. I no solament proposarem la substitució d'un terme per l'altre; també intentarem convèncer el lector que tota la part corresponent a la composició del text escau poc o gens a l'*editatge*. Abans, però, toca fer un repàs de l'estat actual de coses en la bibliografia.

Imatge 1: Els tres constituents de la definició d'*ortotipografia* i la seva antítesi

El panorama en català

En català, podem començar pel DIEC2 (consultable per Internet, com molts altres diccionaris; vegeu al final totes les referències web i el desplegament de les sigles), que reproduïx la definició òptima: «Conjunt de convencions que en cada llengua regeixen l'escriptura mitjançant caràcters tipogràfics.» És la millor que hem trobat en els materials de referència; reporta els tres elements integrants que hem detallat abans. En contrast amb aquesta, la pitjor és la del Vox català: «Conjunt de normes i convencions que regulen l'edició de textos impresos.» No encerta cap dels components del significat d'*ortotipografia*; parla de *normes* que *regulen* una activitat que *no és l'escriptura*.

El terme no consta a la primera edició i única del GD62, un dels pocs diccionaris que no té versió a Internet. El GDLC, al seu torn, ens deixa perplexos: «Tractat que estableix les normes i convencions que són pròpies de l'edició de texts impresos.» Així doncs, l'ortotipografia, ¿és un *tractat* que estableix *normes* en una matèria que *no és l'escriptura*?

Pel que fa al TERMCAT, observem que hi ha tres fonts en què consta el terme. No ha entrat en la Neoloteca, encara, i preferiríem que no ho fes. La definició és calcada de la del DIEC2, però el *regeixen* aquí és *regulen*: «Conjunt d'usos i convencions que, en cada llengua, regulen l'escriptura amb caràcters tipogràfics.» A continuació, es llegeix una nota que vol donar una idea de la matèria esmentant-ne uns quants elements. Els primers són els que sí que creiem que hi escauen: «Les convencions fan referència a l'ús de les abreviacions, de les majúscules i minúscules, dels signes de puntuació, etc.»; els que continuen, però, els atribuiríem a la composició del text: «[...] al tipus de sèrie i de cos dels caràcters, a la distribució dels blancs, a la justificació, etc.»

No tenim constància que l'ortotipografia sigui esmentada enlloc en el *Manual d'estil* (Mestres *et al.*, 2007; d'ara endavant, ME), la qual cosa el situa en la línia dels codis tipogràfics francesos, que comentem més avall. L'expressió equivalent és la que s'hi utilitza per identificar la part segona: «Aspectes convencionals».

El panorama en castellà

En castellà, el panorama de definicions també és variat. El DRAE en dona una que coincideix gairebé paraula per paraula amb la del DIEC2: «Conjunto de usos y convenciones particulares por las que se rige en cada lengua la escritura mediante signos tipográficos.» El diccionari Clave es posa a les antípodes d'aquesta redacció i fa un paper galdós. L'entrada té dues accepcions, i un no sabria dir quina de les dues és pitjor: «1. Normas para el

empleo correcto de la tipografía. 2. Tipografía correcta.» Al Vox castellà, el terme no hi surt.

De les definicions elaborades per Martínez de Sousa en parlarem més avall. Silvia Senz, per la seva banda, posa a disposició del públic en general uns quants materials (en dos blogs, *Addenda et Corrigenda* i *De Editione*), entre els quals es llegeix una definició d'*ortotipografia* (2012): «[...] es la parte de la ortografía técnica que se ocupa del estudio y la aplicación de los principios tipográficos de estética, funcionalidad, proporcionalidad, legibilidad y coherencia gráfica en la escritura con caracteres y blancos tipográficos.» Dels principis enumerats, situaríem la proporcionalitat i la llegibilitat en l'àmbit de la composició del text, però el que de debò no ens quadra és que l'ortotipografia formi part de l'ortografia tècnica.

Hi ha un altre autor digne de ser esmentat per un llibre seu ple de continguts útils: el mexicà Jorge de Buen. En el seu *Manual de diseño editorial* (Buen, 2008), el capítol dedicat a l'ortografia, el § 12, es titula «Ortografía para editores», i el § 13, dedicat a les convencions textuais, té per títol «Otras reglas ortotipográficas», de què n'extraïem que en el pensament de De Buen l'ortotipografia està inclosa en l'ortografia.

La tradició francesa

En francès, hi ha una obra que no surt ni a la bibliografia del ME ni al text «Las guías de estilo editorial: historia, tipología, materializaciones y contenido», de Silvia Senz (2014). Es tracta d'*Orthotypographie: Orthographe & Typographie françaises. Dictionnaire raisonné*, de Jean-Pierre Lacroux. Consisteix en un recull de textos de Lacroux trobats pels seus amics un any després que morís i que aquests van publicar sense editorial i van posar a disposició de tothom en format PDF a Internet (Lacroux, 2008). No conté cap definició d'*orthotypographie*. Hem fet una cerca del segment *ortho-* en tota l'obra —un avantatge que tenen les publicacions en PDF— i la sensació

ha sigut que efectivament l'autor diferencia bé entre ortografia, convencions textuais i composició tipogràfica.

De la tradició de codis tipogràfics francesos, hem fullejat Guéry (2010), Perrousseau (2005) i *Code typographique* (Fédération C.G.C. de la Communication, 1993). Cap no esmenta l'ortotipografia. Són obres, tal com explica Senz (2014, § 1.1), en què es presenten agrupats continguts sobre correcció de textos, ortografia, convencions textuais i convencions de composició.

És molt possible que en el món de la premsa escrita en francès sí que s'estigui utilitzant el terme *orthotypographie*. A França, en la premsa, hi ha la professió anomenada *secrétariat de rédaction* (vegeu el blog d'Olivier Quelier¹), que consisteix a revisar el text d'una manera exhaustiva, que va des de la comprovació de les dades fins a l'aplicació de convencions de tota mena. Mentre el significat del terme es mantingui fora de l'àmbit de l'ortografia, no hi hauríem de tenir cap pega.

La tradició anglosaxona

Per comentar l'absència del terme *orthotypography* en anglès, utilitzarem un document de Josep M. Pujol que ens va enviar personalment per correu electrònic, titulat «Lèxic del procés editorial» (c2008).² En aquest esbós de terminologia del professor, el català *corrector* correspon a l'anglès *proofreader*; la *preparació de l'original*, a *copy editing*, i l'*editatge*, a *editing*. El català *ortotipografia* té correspondència en castellà i francès, però no en anglès, i de la nostra *composició* en anglès se'n diu *typesetting*.

Per descomptat, per la diferència que hi ha en les tradicions d'uns i altres territoris, les tals correspondències no poden ser altra cosa que genèriques; les definicions reflecteixen realitats diferents. El que compta ara és que l'ortotipografia és una idea desconeguda en el món anglosaxó.³ Pel que fa a *editatge*, ens hi entretindrem més avall.

Òbviament, el fet que els manuals i llibres d'estil en anglès no consignin el terme no significa que no concedeixin espai a les convencions, de la mateixa manera que el nostre ME i les obres similars en francès fan la seva funció sense que els calgui classificar una part del contingut sota l'etiqueta *ortotipografia*. El lector interessat pot fullejar obres com ara OUP (2005), Butcher, Drake i Leach (2006) i UCP (2003) per resseguir com hi són tractades les convencions i quina mentalitat tan diferent de la nostra tenen en relació amb l'ortografia. Hi ha més referències bibliogràfiques de l'àmbit anglosaxó a la bibliografia del ME (en el PDF que va inclòs en el CD adjunt).

L'aportació de José Martínez de Sousa

Fins ara no hem esmentat l'obra de José Martínez de Sousa perquè mereix un tractament més detallat. La seva gran influència en els territoris hispanoparlants deu haver sigut un factor determinant en la divulgació de l'espanyol *ortotipografía*. Per bé que el professor gallec assumeix en els seus textos la definició clàssica —com observem unes ratlles més avall—, de seguida l'amplia i l'estrifa. Al nostre entendre, les raons que ho expliquen són dues i ja han anat sortint en aquest text: la imbricació de l'ortotipografia en l'ortografia i el fet d'incloure-hi la composició del text.

1. GrandeurSRvitude, <http://grandeursrvitude.com>.

2. En el missatge ens deia això: «T'adjunto un material que tinc en preparació per als meus alumnes de la URV. És un simple esborrany de treball, no està enllestit i conté encara força inexactituds i segurament errors, però te'l passo perquè ja ets major d'edat i et pot ser útil en les teves meditacions.» Malauradament, no conservem la data del missatge, que deu ser de la tardor de 2008.

3. La Viquipèdia en anglès reenvia la cerca d'*orthotypography* a l'entrada *typographical syntax*. Ens haurem d'encomanar a Aldo Manuzio perquè a ningú se li acudeixi de consolidar una filigrana terminològica tan gratuïta com aquesta.

En un article anterior vam comentar la concepció sousiana de l'ortotipografia per parlar d'un altre terme malauradament escampat indiscriminadament per la bibliografia de la revisió de textos, *diàcrisi* (Farrando, 2010, 19). No cal que repetim allò aquí. En un article recent, Martínez de Sousa presenta el mateix concepte d'ortotipografia que ja havíem llegit a la seva *Ortografía y ortotipografía del español actual* (2008, llibre segon, § 12 i 16). Per coses de la vida, és un text que forma part d'un llibre d'homenatge a Josep M. Pujol publicat per l'editorial Campgràfic (Martínez de Sousa, 2013). Es comprèn perfectament que l'editorial li demanés de participar en aquesta obra col·lectiva de recordança del professor, però el contingut aportat per l'un no encaixa amb el llegat de l'altre.

Martínez de Sousa diu que el terme té una «clara raigambre en los términos ortografía y tipografía» (2013, XLIV). I continua: «En 1974, quien esto escribe se atrevió a introducir en su *Diccionario de tipografía y del libro* el adjetivo *ortotipográfico* [...]: “Dícese de los signos o reglas que se refieren a la ortografía aplicada a la tipografía”». Tot seguit, a la mateixa pàgina, reconeix que les coses van canviar:

La definición [...], después de muchos años y algunos cambios mejores y peores, fue superada por la redactada por Josep M. Pujol (información personal) hecha suya por la Real Academia Española (RAE): «Conjunto de usos y convenciones particulares por los que se rige en cada lengua la escritura mediante signos ortográficos» (DRAE 2001).

(La definició de l'Acadèmia espanyola acaba dient *signos tipográficos*, i no *ortográficos*; una badada sense importància.) El desplegament teòric que ve a continuació (2013, XLIV-XLVI) sembla un gran despropòsit. L'ortotipografia s'inscriu «en el campo general de la ortografía, la ortografía usual o académica, y en el específico de la tipografía». Aquesta *ortografía usual o académica* és la coneguda de tots, però també tracta de «la puntuación de los textos». Tot seguit, el professor ofereix una classificació de l'ortografia en forma de llista (2013, XLV), que reproduïm:

- ortografía usual o académica
- ortografía especializada
 - ortografía técnica y científica
 - ortografía tipográfica u ortotipografía
 - ortografía bibliológica
 - ortografía lexicográfica
 - ortografía publicitaria
- en publicaciones
 - bibliológicas
 - hemerológicas
- a la intemperie

Aquella ortotipografia que quedava inscrita en l'ortografia usual o acadèmica ara queda inserida en l'ortografia especialitzada amb el nom d'*ortografía tipográfica u ortotipografía*, al costat de les ortografies tècnica i científica, bibliològica, lexicogràfica i publicitària. A l'ortografia tècnica i científica —ho explica l'autor en els paràgrafs posteriors a la llista que acabem de citar— hi corresponen les abreviacions, l'ordenació alfabètica, les referències bibliogràfiques, els índexs i elements com quadres, cronologies i esquemes. A l'ortotipografia o ortografia tipogràfica hi corresponen l'ús dels estils de lletra i dels caràcters de subíndex i superíndex, i la «confección y disposición» de tota una sèrie d'elements compositius: quadres (una altra vegada), poesies, obres teatrals, fórmules matemàtiques, títols i subtítols, i altres.

Les tres ortografies que vénen a continuació, bibliològica, lexicogràfica i publicitària (2013, XLV-XLVI), ens deixen perplexos, que és dir poc. No sabíem que les obres lexicogràfiques i els textos publicitaris necessitessin uns apartats específics en les ortografies, i encara menys que qüestions com les mides de pàgina, l'amplada de les caixes de text, la distribució de pàgines blanques i més elements del disseny de llibres també fossin objecte de

regles d'observació obligada, que és el que són les normes ortogràfiques.

El guiatge de Josep M. Pujol

I doncs, ¿tan necessari és, discriminar entre ortografia i editatge? Certament ho és, i Josep M. Pujol ho va deixar escrit amb diafanitat i bella expressió. Al mòdul *Correcció editorial*, les seves paraules són ben explícites (1999, 19):

La paraula *ortotipografia* té l'inconvenient de provocar la temptació perillosa d'assimilar aquest concepte al d'ortografia, i de donar a entendre que l'ortotipografia no és més que una ortografia una mica més complexa aplicada a la paraula impresa. Res més inexacte [...].

Les normes de la recta escriptura (vet aquí una definició aspra i estirada d'*ortografia*, però que ens agrada més que la que llegim a l'esborrany d'ortografia de l'IEC; vegeu IEC, s. d.) existeixen abans que el text en què s'apliquen i no depenen «de cap circumstància externa»; són «d'aplicació automàtica». L'ortografia... (1999, 19):

[...] és un fet «paradigmàtic»: s'aplica als mots abans que siguin utilitzats per constituir un discurs [...]. En canvi, l'ortotipografia s'aplica al discurs: als mots en activitat, i per tant depèn fonamentalment de l'ús que es fa d'aquestes paraules. Per raó del material al qual s'aplica, l'ortotipografia no és ni pot ser d'aplicació automàtica, tot i que respon a motivacions lingüístiques objectivables, i per això les acadèmies de la llengua no acostumen a ocupar-se'n o només es limiten a sancionar les pràctiques sobre les quals regna la unanimitat.

Ara s'entén per què hem començat la nostra exposició amb un apartat titulat «El medi text». Pujol continua aprofundint en la raó de ser i de fer de les convencions textuais. Se'n pot parlar tant com es vulgui, però no existeixen fins que d'un text n'ergeix una determinada necessitat (1999, 19-20):

L'aplicació dels recursos ortotipogràfics depèn molt sovint de la intenció expressiva de l'autor o de la seva consciència lingüística o cultural, que són personals. [...] L'ortotipografia ens diu què hem de fer amb els instruments que ens ofereix per obtenir un determinat efecte o per garantir-ne la percepció per part del lector, però ens deixa en llibertat a l'hora de decidir quan volem obtenir aquell efecte.

Certament, l'editatge és una matèria sobre la qual es fa un exercici professional, però abans que res és un territori que senyoregen els autors (Pujol, 2001, 24, cursiva de l'autor):

[...] a diferència del que succeeix amb les regles de l'ortografia, que són d'obediència cega sota pena d'incorrecció, les convencions i els usos ortotipogràfics regulen l'aplicació —sempre matisada i sense excloure un cert marge de creativitat— d'uns recursos que s'ofereixen a l'autor (no al preparador d'originals, l'impressor ni el dissenyador gràfic) perquè pugui materialitzar adequadament *segons el seu bon criteri i la seva lliure voluntat* l'expressió de les seves idees, i aquests recursos existeixen només quan s'escriu amb caràcters d'impremta, no escrivint a mà o a màquina [...].

I, finalment, ¿on hem d'anar a parar sinó a l'emblemàtica *Ortotipografia* de Pujol i Solà? Després de declarar la seva intenció no pas «d'establir autoritat ni oferir una col·lecció de receptes *prêt-à-porter*», sinó de «donar, en summa, els materials de reflexió que permetin a tothom adoptar un estil propi amb la llibertat que dona el coneixement de les coses», els professors ens ensenyen que, com a principi general (Pujol i Solà, 2011, XII, cursives dels autors), «es pot dir que en ortotipografia a penes hi ha mai un *sistema únic*, malgrat que els humans tinguem una tendència irresistible a cercar-lo en tot: però, en canvi, sí que hi ha d'haver sempre *sistema*, ordre, coherència interna». I... (ídem, XIII):

Més encara: nosaltres desitjaríem fermament que el maniqueisme desaparegués en general de tots els terrenys en què s'ha instal·lat, per deixar la porta oberta a la llibertat i a la responsabilitat, al gust personal i a l'estètica aconsellada

per la part de la nostra rica i venerable tradició que encara manté plena vigència. Ja ens donaríem per satisfets si podríem contribuir una mica a aconseguir-ho.

I tanmateix sembla que anem enrere. La falta de discriminació entre els camps de l'ortografia i l'editatge no és que ens empaiti, no, és que està agafant avantatge. Les dues acadèmies que vetllen pel nostre bon comportament lingüístic, la RAE i l'IEC, ja han començat a escriure sobre convencions textuais que no els incumbeixen. L'Acadèmia espanyola dedica un gran nombre de pàgines a les abreviacions i a les majúscules i minúscules a la seva darrera ortografia (RAE, 2012, § IV i V.3-4); la catalana, en l'esborrany que es pot consultar a Internet, es reté en nombre de pàgines, però en canvi es llança a normativitzar sobre les lletres rodona, cursiva, negreta i versaleta (IEC, s. d., § 7).

Proposta d'editatge'

Ha arribat l'hora de defensar la tesi del present article. L'alternativa que ens sembla satisfactòria per a la terçiversada *ortotipografia* és *editatge*, que devem a Josep M. Pujol. Efectivament, va ser ell qui va començar a fer servir aquest darrer terme en una obreta ja hem citat: el dossier *Correcció editorial* del Postgrau que Processos Editorials de la Universitat Oberta de Catalunya, un text desconegut de molts perquè circula només internament en aquesta Universitat (Pujol, 1999, 5-6):

En aquest mòdul s'utilitza el neologisme *editatge* per designar el conjunt d'obligacions assumides per la persona que ha de controlar en el sentit més ample (i eventualment delegar) la preparació dels originals i la correcció de les proves.

El que s'observa en aquest primer ús d'*editatge* és que tradueix al català l'anglès *editing*, que té un significat molt ampli. En el PDF «Lèxic del procés editorial» de Pujol (c2008), així mateix esmentat anteriorment, hi llegim la relació que el professor observava entre *ortotipogra-*

fia i *editatge*, en la definició de la primera: «Conjunt de convencions que en cada llengua regeixen l'escriptura mitjançant caràcters tipogràfics; la introducció de les convencions ortotipogràfiques en una publicació forma part de l'editatge». Així com l'ortotipografia és el conjunt de convencions, l'editatge és el procés o activitat de preparar el text per fer-lo publicable. (En l'entrada *editatge*, el professor aclareix que l'original no ha de ser forçosament un text; també pot tractar-se d'«un enregistrament audiovisual o sonor o una pàgina web».)

Un cop comentades les dues referències en què llegim el terme *editatge*, ja podem abocar-nos a l'*Ortotipografia*, l'obra responsable que actualment tinguem un terme per denominar conjuntament les convencions del text. La intenció dels seus dos autors, Josep M. Pujol i Joan Solà, sembla que més aviat era d'utilitzar *ortotipografia* com a mot-títol —ho hem apuntat quan n'hem introduït la definició clàssica—, del moment que no van sentir la necessitat de redactar-ne una definició a l'interior de l'obra. L'organització interna del llibre és reveladora del contingut semàntic que els autors atribueixen al terme: dues parts, «Convencions editorials» i «Elements de tipografia». De les convencions editorials, l'actual ortotipografia o editatge, n'havíem dit *convencions gràfiques* en aquells temps, els anys noranta, en què estudiàvem per treure'ns el certificat de nivell K, de correcció de textos, que atorgava la Junta Permanent de Català. La denominació de la segona part també ens sembla significativa, perquè certament és habitual que s'anomeni *tipografia* el disseny de llibres i la composició de la pàgina i el text.

El que proposem aquí consisteix a substituir *ortotipografia* per *editatge* i atribuir a aquest darrer la primera de les dues parts del llibre de Pujol i Solà. Descarregat de tots els continguts propis del disseny del llibre, la composició de la pàgina i la composició del text, l'editatge pot erigir-se veritablement com un conjunt de recursos per modelar el text de base, recursos que tenen la funció de convertir la redacció pelada en un sistema complet de matisos.

les sages sont pleins de doutes. »

RK C'est sûr. Je me souviens d'avoir parlé de ça avec Alexander Verberne (1924–2009): typographe néerlandais, enseignant à l'École des beaux-arts d'Arnhem,

KM Il a dit ça aussi ?

RK Quelque chose s'en approchant, à savoir qu'il faut être un peu naïf pour faire quelque chose de bien. Si l'on est trop lucide, on est sur une voie dangereuse.

KM J'ai parfois le sentiment d'être assez bête!

Imatge 2: En aquest fragment d'una entrevista, es marquen dos tipus de segment de text que tenen funcions específiques. Per un costat, el nom de l'entrevistat, representat per una sigla, es compon mitjançant les majúscules pròpies de les sigles i una lletra negreta de cos més petit i línia de base elevada. Per l'altre, la informació complementària («(1924–2009): typographe...»), que en condicions normals seria col·locada en una nota, aquí va a l'interior del paràgraf, en lletra fina i, com el nom de l'entrevistat, en un cos petit i línia de base elevada. Si bé és interessant que en l'editatge s'experimenti per transmetre el missatge de manera atractiva, el format del text de nota inserit en el paràgraf ens desagrada: la lletra fina queda massa dèbil, l'interlineat queda descompensat i el punt final queda molt estrany, isolat després de la lletra fina

Una conseqüència òbvia de l'adopció d'*editatge* en els termes que acabem de dibuixar és que deixem de tenir una correspondència per a l'anglès *editing*. No ens sembla un perjudici greu. Al capdavant, tampoc en tenim cap per al nom anglès del professional que fa aquesta feina, *editor*. La solució d'urgència per cobrir aquestes dues mancances podria ser la parella de termes *revisió* i *revisor de textos*, unes denominacions prou genèriques per cobrir l'amplitud semàntica dels originals anglesos.

Morfològicament parlant, el terme *editatge* té la bondat d'estar ben format. El formant *-atge* ve del sufix *aticus*, que té uns quants significats, dels quals el que escau aquí és el d'operació tècnica' (vegeu, sense anar més lluny, l'entrada *-atge* del GDLC per Internet). I encara té dues virtuts més. En primer lloc, serveix tant per denominar el conjunt de convencions com la feina de retocar els textos; sens dubte ens sembla molt més amable a l'orella que a algú se li encarregui l'editatge que no la correcció ortotipogràfica. En segon lloc, redueix un xic la polisèmia del terme *edició*, i així *edició de textos* pot correspondre a l'edició filològica o bé a la tasca d'intervenció d'un editor o director editorial.

Editatge i composició del text

Encarem el tram final de la reflexió. En diferents moments hem confessat que trobem poc propis de l'editatge una sèrie de procediments i convencions que reunim sota l'etiqueta de *composició del text*, que correspon a l'anglès *typesetting* i que en castellà seria recomanable d'anomenar *composición del texto*, per reduir la gran polisèmia de *tipografía*. Al nostre entendre, l'escriptura, en el sentit de redacció d'un text, i l'editatge, en el sentit de modelatge gràfic del missatge, són diferents de la composició.

affecté, et j'ai conçu une nouvelle écriture comportant vingt-huit lettres, que j'espère tout le monde pourra apprendre facilement.» Le chinois nécessite des années d'apprentissage, tandis que le hangul («la bonne écriture») est quelque chose avec lequel «un homme intelligent peut se familiariser en une matinée... les sifflements du vent, le cri de la grue et l'aboïement du chien – tout peut être écrit».

Pourtant aucune révolution ne s'ensuivit. Le hangul fut utilisé pour les projets initiés par Sejong et dans les textes bouddhistes. Mais il ne conquist pas tout le pays, car les élites coréennes rechaignaient à abandonner le chinois, symbole de leur supériorité. Même une invention créée par le roi et d'une incontestable qualité ne suffit pas à surmonter le poids du conservatisme. Le hangul n'est véritablement entré en fonction qu'à partir de 1945, d'abord en Corée du Nord communiste puis, dans les années 1990, en Corée du Sud, où Sejong, héros de longue date, devint une véritable icône nationale.

Entre l'Orient et l'Occident, les échanges étaient nombreux, et certains en ont déduit que les développements en Asie peuvent avoir influé sur l'épanouissement de l'imprimerie en Europe. Les missionnaires chrétiens étaient actifs en Mongolie, des liens commerciaux existaient à travers toute l'Asie centrale, et Marco Polo ne fut pas le seul voyageur à témoigner de l'usage du papier-monnaie dans l'Empire mongol. Mais personne ne semblait trouver les productions asiatiques particulièrement remarquables – après tout, des techniques similaires existaient en Europe – ni ne livra de commentaire sur les caractères d'imprimerie en argile ou en bois. Sur l'usage que faisaient les Coréens

104

Imatge 3: Pàgina d'una traducció al francès d'una obra anglesa sobre Gutenberg en què s'observen diversos problemes de composició del text. En el paràgraf superior, notem que la primera línia té uns espais blancs bastant grans, però el principal inconvenient és que la darrera línia («et l'aboïement...») ha quedat forçadament alineada a la dreta, cosa que ha creat uns blancs espantosos al seu interior. En el segon paràgraf, hi ha dues línies consecutives que acaben amb el mateix segment de text, «en Corée», i n'hi ha dues que comencen amb «du». En la part inferior, hi ha dues línies que tenen uns blancs interiors desproporcionats i les línies 3 i 4 començant pel final acaben igual, amb un guió llarg. Aquests defectes de composició – no d'editatge, perquè no tenen res a veure amb el missatge i els seus matisos – han passat inadvertits a tots els professionals implicats en la publicació

Per entendre'ns, la composició no consisteix a retocar ni la llengua ni el missatge del text, sinó a convertir el material lingüístic en unes formes tipogràfiques que sostinguin el contingut i el transmetin satisfactòriament. Al costat d'uns processos més generals, que són els de concepció de l'obra i de la pàgina, el que li correspon a la composició del text és la tasca d'intervenir en les caixes de text.

Preferiríem no haver d'entrar en el pou sense fons que és l'elaboració de llistes, però no veiem com ho podríem evitar. A continuació, en primer lloc, una relació dels elements que corresponen a l'editatge (elaborada a partir dels apartats de la secció «Convencions editorials» de l'*Ortotipografia* de Pujol i Solà):

- puntuació
- citacions
- majúscules i minúscules
- estils de lletra
- nombres i números
- abreviacions
- referències bibliogràfiques i d'altra mena

La segona llista, dels ítems de la composició del text, és molt difícil de fer. El lector interessat pot comparar la que donem aquí amb la que fa Silvia Senz a «“Y en el principio, fue la tipografía.” Fundamentos de la corrección profesional de textos» (2012, § «Composición y disposición tipográficas», apartat 2):

- ús de les fonts digitals
- ús dels caràcters i els espais blancs
- configuració del text seguit
- configuració de parts complementàries del text seguit: notes, paràgrafs de citació, llistes, taules...

- configuració dels títols de capítol i els títols interiors en el text
- composició de fórmules científiques
- composició d'índexs analítics

Malgrat la sensació de completesa que donen, les llistes que acabem d'elaborar no exhaureixen el contingut que pretenen descriure. Hi ha detalls i requeriments tan variats en els textos, que l'exhaustivitat esdevé impossible. Valguin les que acabem de donar com un mer punt de partida, sense cap intenció canònica.

Com a paraules finals, noti el lector que de bon principi havíem deixat de banda la qüestió de les professions relacionades amb la revisió de textos. Si a l'intent d'alleugerir l'editatge de la matèria de la composició del text hi haguéssim introduït el factor de les professions —el qui-fa-què—, ara tindríem els peus en unes arenes movedisses que acabarien engolint-nos.

Visió de conjunt

No cal negar que en aquestes pàgines seguim el mestratge de Josep M. Pujol, que va escriure en diferents publicacions sobre l'ortotipografia i és l'autor de la definició acceptada en general per al terme (Pujol, c2008): «Conjunt de convencions que en cada llengua regeixen l'escriptura mitjançant caràcters tipogràfics [...]». I no solament va omplir de contingut el terme, sinó que en va descriure les premisses intel·lectuals, que són les que ens han permès elaborar la proposta d'ara: és en els textos reals que les convencions textuais prenen vida, i d'això se n'infereix que l'ortotipografia està clarament allunyada de l'ortografia, que sí que existeix abans que el text escrit, perquè s'adreça a tots els textos possibles.

Les convencions, per tant, responen a uns textos determinats, que al seu torn són ideats i redactats per la figura

de l'autor. Segons Pujol (2001, 24), les convencions textuals estan en les mans dels autors perquè aquests puguin «materialitzar adequadament segons el seu bon criteri i la seva lliure voluntat l'expressió de les seves idees».

El repàs de les definicions d'*ortotipografia* —i de la manca d'aquestes— en diferents llengües i també de les obres de referència en edició de textos ha creat un tapís molt variat, que abasta des de definicions que considerem errònies fins a d'altres que encerten els tres elements integrants de la definició pujoliana del terme. Pel que fa a José Martínez de Sousa, creiem que parla massa extensament de l'ortotipografia i que presenta dues línies d'expansió del terme conflictives. La primera és la imbricació de l'ortotipografia en l'ortografia, i la segona, la falta de diferenciació de la primera en relació amb la composició del text.

Per enunciar la tesi del present article, hem observat que l'obra referencial de Josep M. Pujol i Joan Solà, *Ortotipografia* (2011), està organitzada en dues parts, «Convencions editorials» i «Elements de tipografia», que dibuixen diàfanament les dues àrees tradicionalment incloses en el significat d'ortotipografia. La proposta terminològica consisteix a substituir *ortotipografia* per *editatge* i alhora aprofitar la reformulació per a primar el terme. Així doncs, a l'*editatge* li correspon, en la nostra opinió, l'àrea de les convencions de modelatge del text, mentre que la intervenció en les caixes de text en termes gràfics cau en un altre terreny, el de la composició del text.

Referències

Referències web

CLAVE] *Diccionario Clave*. Fundación Santa María - Ediciones SM. <<http://clave.smdiccionarios.com/app.php>>. [Consulta: 24 setembre 2015].

DIEC2] Institut d'Estudis Catalans. *Diccionari de la llengua catalana*. <<http://dlc.iec.cat>>. [Consulta: 24 setembre 2015].

DRAE] *Diccionario de la lengua española*. Real Academia Española. <<http://www.rae.es>>. [Consulta: 24 setembre 2015].

GDLC] *Gran diccionari de la llengua catalana*. Enciclopèdia Catalana, SAU. <<http://www.enciclopedia.cat/diccionaris/gran-diccionari-de-la-llengua-catalana>>. [Consulta: 24 setembre 2015].

IEC] Institut d'Estudis Catalans (s. d.). *Gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. <<http://www2.iec.cat/institucio/seccions/Filologica/gramatica/default.asp>>. [Consulta: 24 setembre 2015].

SENZ, Silvia (2012). «“Y en el principio, fue la tipografía.” Fundamentos de la corrección profesional de textos». *Addenda & Corrigenda*. [Consulta: 24 setembre 2015].
—. (2014). «Las guías de estilo editorial: historia, tipología, materializaciones y contenido». *Addenda & Corrigenda*. [Consulta: 24 setembre 2015].

VOX CATALÀ] *Diccionaris.cat*. Secció «Llengua catalana». Larousse Editorial. <<http://diccionaris.cat>> [Consulta: 24 setembre 2015].

VOX CASTELLÀ] *Diccionarios.com*. Secció «Lengua española». Larousse Editorial. <<http://www.diccionarios.com>>. [Consulta: 24 setembre 2015].

Referències bibliogràfiques

BUEN, Jorge de (2008). *Manual de diseño editorial*. 3a ed. corr. i augm. Gijón: Trea.

BUTCHER, Judith; DRAKE, Caroline; LEACH, Maureen (2006). *Butcher's copy-editing: The Cambridge handbook for editors, copy-editors and proofreaders*. 4a ed. Cambridge: Cambridge University Press.

FARRANDO, Pere (2010). «Raons per descartar el terme 'diàcrisi' en tipografia del text (i una alternativa)». *Terminàlia*, 2, 17-22.

- Fédération C.G.C. de la Communication (1993). *Code typographique*. 17a ed. París: Fédération C.G.C. de la Communication.
- GD62] Edicions 62 (2000). *Gran diccionari 62 de la llengua catalana*. Barcelona: Edicions 62.
- GUÉRY, Louis (2010). *Abrégé du code typographique à l'usage de la presse*. 8a ed. París: Victoires Éditions.
- LACROUX, Jean-Pierre (2008). *Orthotypographie: Orthographe & Typographie françaises*. Dictionnaire raisonné. 2 vol. S. l.: s. e.
- MARIN ÁLVAREZ, Raquel (2013). *Ortotipografía para diseñadores*. Barcelona: Gustavo Gili.
- MARTÍNEZ DE SOUSA, José (2008). *Ortografía y ortotipografía del español actual*. 2a ed. corr. Gijón: Trea.
- . (2013). «Cuestiones de ortotipografía». A: PUJOL, Josep M. *Jan Tschichold y la tipografía moderna*. València: Campgràfic, p. XLIII-LXIX.
- MESTRES, Josep M. (et al.) (2007). *Manual d'estil: La redacció i l'edició de textos*. 3a ed. rev. Barcelona: Eumo; UB; Associació de Mestres Rosa Sensat; UPF.
- OUP] Oxford University Press (2005). *New Hart's Rules*. Nova York: Oxford University Press.
- PERROUSSEAU, Yves (2005). *Manuel de typographie française élémentaire*. 18a ed. Méolans-Revel: Atelier Perrousseau.
- PUJOL, Josep M. (1999). *Processos editorials. Mòdul didàctic 4. Correcció editorial*. Barcelona: Fundació per a la Universitat Oberta de Catalunya.
- . (2001). «L'escriptura tipogràfica, 1. La font digital». *Llengua i Ús: Revista Tècnica de Política Lingüística*, 22, 24-35.
- . (c2008). «Lèxic del procés editorial». S. l.: autoedició.
- PUJOL, Josep M.; SOLÀ, Joan (2011). *Ortotipografia: Manual de l'autor, l'editor i el dissenyador gràfic*. 4a ed. rev. Barcelona: Educaula.
- RAE] Real Academia Española (2012). *Ortografía de la lengua española*. Madrid: Espasa.
- UCPJ University of Chicago Press (2003). *The Chicago Manual of Style*. 15a ed. Chicago: University of Chicago Press.